

Հովհաննես ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

*ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի իրավագիտության
ֆակուլտետի քրեական իրավունքի և քրեաբանության
ամբիոնի ավագ դասախոս, ոստիկանության մայր,
Երևանի պետական համալսարանի քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

ԽՄՔԻ ԿԱԶՄՈՒՄ ՏԱՆՑԱՆՔ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՉԱՓԱՏԱՆՆԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՏԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ԸՍՏ ԲԱՐՈՅԱՏՈՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՉԱՓԱՏԱՆՆԵՐԻ)

Հանցանքի կատարումը կանխորոշող քրեածին համալիրի կարևոր տարր են համարվում անձի բացասական բարոյահոգեբանական հատկությունները¹, որոնց ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս ավելի խորը հասկանալու նրա ներքին բովանդակությունը²: Այն արտացոլում է հանցավորի վերաբերմունքը հասարակության, նրա հիմքերի և արժեքների, ինչպես նաև սոցիալական դրական դերերի հանդեպ, առհասարակ այն ամենին, ինչին էականորեն կարող են ազդել անչափահասների տարիքային հոգեբանական առանձնահատկությունները: Սակայն, այդ առանձնահատկություններն ինքնին հանցավորության դետերմինանտներ չեն:

Հանցագործի անձն իրենից ներկայացնում է սոցիալական և հոգեկան հատկանիշների համակարգ, որը ձևավորում է նրա հասարակական վտանգավորությունը՝ դետերմինացելով հանցագործության կատարումը³:

Հետազոտողների մեծամասնության կողմից անչափահասների բնութագրման համար առանձնացված անհատական բացասական հատկանիշները (օրինակ՝ համառությունը, հուզական անհավասարակշռությունը, դյուրագրգռությունը, ուրիշների ապրումների նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունքը, փառասիրությունը, ագրեսիան) որպես անչափահաս հանցագործների առավել տարածված բնորոշ գծեր, առավել հաճախ պայմանավորված են ոչ միայն տարիքային

առանձնահատկություններով, այլև հանդիսանում են շրջապատի ազդեցության հետևանք⁴: Եվ այդ հատկանիշների ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանով, որ դրանք կարևոր նշանակություն ունեն հակահասարակական վարքագծի մեխանիզմն ու պատճառները պարզելու, ինչպես նաև կանխարգելիչ աշխատանքների կազմակերպման համար⁵:

Խմբի կազմում հանցանք կատարած անչափահասի քրեաբանական բնութագրի առանձնահատկությունների բացահայտման համար կարևոր նշանակություն ունի ընտանիքի ուսումնասիրումը, որտեղ ձևավորվում են անձնային հատկանիշները: Առհասարակ հետազոտողները մեծ նշանակություն են տալիս հանցանք կատարած անձանց ընտանեկան դաստիարակության առանձնահատկությունների ուսումնասիրությանը:

Այսպես՝ հետազոտության ենթարկված անչափահասների⁶ միայն 10.9%-ն է մեծացել միայն մեկ ծնողի խնամակալությամբ, ընդ որում՝ 3.8%-ը՝ հոր և 7.1%-ը՝ մոր: Երկկողմանի ծնողագուրկ են ընդամենը 2 հոգի, և 2-ին են դաստիարակել են տատիկներն ու պապիկները:

Կրիմինոլոգները միակարծիք են այն հարցում, որ անչափահասների դաստիարակումը մեկ ծնողի կողմից բավականին բարդ է և դժվար, քան երկու ծնողի համար: Դա հատկապես ակնհայտ է վերջին տարիներին, երբ երեխաների դաստիա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2018 9 - 10 (231-232)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րակումը դառնում է բավականին երկար և դժվար: Բացի դրանից՝ կրիմինոլոգները միակարծիք են, որ անչափահասի դաստիարակումը ոչ լիարժեք ընտանիքում հաճախ դեռահասի սոցիալականացման նորմալ գործընթացի վրա բացասաբար ազդող գործոն է դառնում: Քանի որ, որպես կանոն, ոչ լիարժեք ընտանիքը պայմանավորված է ընտանիքի քայքայմամբ, ծնողի կողմից ընտանիքը լքելու հետ, ինչը նպաստում է մեկ ծնողի հետ մնացող անչափահասի այնպիսի բնավորության գծերի ձևավորմանը, ինչպիսիք են մարդկանց չվստահելը, չկամեցողությունը, չարացումը, արհամարհական վերաբերմունքը և այլն: Ինչպես իրավագիտերն նշում է Ա. Բ. Սախարովը, «հոր կողմից ընտանիքը լքելը լուրջ հարված է անձի մոտ ձևավորված արդարության գաղափարները: Այն առաջ է բերում խորը վիրավորվածություն, մարդկանց հանդեպ անվստահություն և այնպիսի համոզմունք, որ յուրաքանչյուրը մտածում է իր մասին»: Բացի դրանից՝ ոչ լիարժեք ընտանիքում անչափահասի դաստիարակումը դժվարանում է նաև օբյեկտիվ գործոններով պայմանավորված, որոնցից հետագոտողները նշում են և՛ անձի հասունացման գործընթացի տևականությունը, և՛ դաստիարակման գործընթացի բարդացումը, որոնք պայմանավորված են հասարակական կյանքի դժվարությունների հետ և այլն⁷:

Անչափահաս հանցագործները մեծամասամբ դաստիարակվում են ընտանիքներում: Հետագոտության ենթարկված անչափահասների ճնշող մեծամասնությունը մեծացել և մինչև հանցանքը կատարելը ապրել են լիարժեք ընտանիքում, որտեղ եղել են և՛ հայրը և՛ մայրը: Սակայն, այդ ընտանիքներում պատշաճ չի իրականացվում երեխաների դաստիարակության գործընթացը, չեն ապահովվում նրանց բնականոն զարգացման պայմանները: Դա կարող է դրսևորվել ոչ միայն երեխայի հանդեպ ծնողների կողմից անտարբեր վերաբերմունք դրսևորելով,

այլև ընդհակառակը՝ չափից շատ «երես տալով», դաստիարակությունն իրականացնելիս չափահասների կողմից միմյանց հակադրվելով, պատշաճ հետևողականություն չցուցաբերելով, թողտվության մթնոլորտ ձևավորելով⁸: Սակայն նման անչափահասների ծնողները զբաղված են ընտանեկան հոգսերով, հաճախ ներընտանեկան կոնֆլիկտներով, որի արդյունքում ստեղծված մթնոլորտի արդյունքում է դառնում անչափահասների անվերահսկելիությանը: Ծնողների բացասական օրինակն այսպես, թե այնպես բերում է ծնողի հեղինակագրկմանը, որն էլ հոգեբանական արգելք է առաջացնում ծնողների և երեխաների միջև, ինչն էլ խթան է դառնում կողմնորոշումները դեպի «փողոց» ուղղելու համար⁹, այսինքն՝ դեպի անկառավարելի ոլորտ՝ շրջապատ, հաճախ հակահասարակական ուղղվածությամբ խումբ: Քանի որ նման պրոբլեմները լուրջ ազդեցություն են ունենում անչափահասի անձնային հատկանիշների ձևավորման՝ նրա բարոյահոգեբանական որակների (հետաքրքրությունների, սովորությունների, պահանջումների, բնավորության առանձնահատկությունների), սոցիալական արժեքների նկատմամբ նրա վերաբերմունքի, և առհասարակ նրա սոցիալական միջավայրում նրա հարմարվողականության վրա, հետևաբար շատ կարևոր են դառնում հասարակական և պետական միջոցառումները, որոնք ուղղված են լինում ընտանիքի ամրապնդմանը, այսինքն՝ ընտանիքի համար բարենպաստ պայմանների ստեղծումը հասարակության զարգացման կարևորագույն գործոններից մեկն է:

Խումբն ընդհանրապես անչափահասի կյանքում կարևոր դեր է խաղում, հատկապես, երբ նա կտրված է ընտանիքից, ծնողների հետ հուզական կապերից, դրա հետ մեկտեղ դպրոցում ունի ցածր առաջադիմություն, ապա հասակակիցների փոքր ոչ ֆորմալ խումբը նրա համար դառնում է կյանքի միակ նշանակու-

քյունը: Միայն այստեղ է, որ նրան հասկանում են և ընդունում, երբեմն նույնիսկ գնահատում, և այդ խումբը դառնում է անչափահասի համար ընտանիք կամ ընտանիքին փոխարինող:

Խմբի կազմում հանցանք կատարած անչափահասի համար կարևոր նշանակություն ունի ազատ ժամանակի անցկացման ոլորտը, որտեղ էլ տեղի է ունենում անչափահասի անձնային հակահասարակական հատկանիշների առավել ինտենսիվ ձևավորումը¹⁰: Մեր կողմից ուսումնասիրված¹¹ այս կատեգորիայի անձանց մեծամասնությանը բնութագրական է եղել ազատ ժամանակի անցկացումը փողոցում՝ բակային ընկերների հետ, որպես կանոն, չափահասների կողմից սոցիալական վերահսկողության բացակայության պայմաններում: Հարցման ենթարկված՝ խմբի կազմում հանցանք կատարած անչափահասների 58.3%-ը պատասխանել են, որ ազատ ժամանակ զբոսնում են ընկերների հետ, 16.7%-ը գնում են ժամանցի կենտրոններ, 8.3%-ը զբաղվում չունեն, իսկ 16.7%-ը՝ ազատ ժամանակ չունեն: Ընդ որում՝ ըստ հարցման արդյունքների՝ նրանց հանցավոր խմբերի 49.7%-ը ձևավորվել է բնակավայրում, 28.3%-ը ուսման վայրում և 22%-ը ժամանցի վայրում:

Կարևոր ենք համարում անչափահասների ազատ ժամանակի և ժամանցի կազմակերպումը: Հանցանք կատարած անչափահասները, որպես կանոն, ունեն ավելի շատ ազատ ժամանակ, քան նրանց օրինապահ հասակակիցները, որի արդյունքում անչափահասների հետաքրքրությունները ձևավորվում են և ձեռք բերում բացասական երանգներ: Եվ որքան շատ է անչափահասի ազատ ժամանակը, այնքան մեծ է նրա կողմից իրավախախտում և հանցագործություն կատարելու հավանականությունը:

Խմբի կազմում հանցանք կատարած անչափահասի համար կարևոր նշանակություն ունի նրա կամային հատկանիշների վերլուծությունը, քանի որ հենց

խմբում գտնվող անձինք ավելի հեշտ են ընկնում ուրիշի ազդեցության տակ, նրանք տպավորվող են և թեթև ներշնչվող, ինչն էլ նրանց դարձնում է իրենց հասակակիցներին շրջապատող կրիմինոգեն միջավայրի գերին¹²: Եվ քրեական գործերի ուսումնասիրությունից, և՛ հարցումների արդյունքների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ անչափահասների մասնակցությամբ հանցավոր խմբերը հիմնականում ստեղծվում են կամ չափահասների, կամ հանցավոր փորձ ունեցող անչափահասների կողմից:

Կրիմինոլոգների մեծամասնությունն եկել է այն եզրահանգմանը, որ նշված կատեգորիայի անձանց համար առավել կարևոր է նյութական բարեկեցության ձգտումը: Ներքին թույլատրելիությունը՝ «վերցնել ուրիշինը» դառնում է ավելի թույլատրելի անչափահասների հանցավոր խմբերի համար: Հաշվի առնելով անչափահասների շրջանում աշխատանքի հանդեպ մոտիվացիայի իջեցումը՝ արժեքային կողմնորոշումների փոփոխությունը, «հայթայթելու»¹³ գերակայությունը արտադրության նկատմամբ, կարելի է փաստել, որ խմբի կազմում հանցանք կատարած անչափահասի մոտ ձևավորվում է ուրիշի գույքը հանցավոր ճանապարհով ձեռքբերելու կարծրատիպ: Եվ այստեղ մենք համաձայն ենք Օ. Ն. Տերեխովայի հետ, որ հենց «Միասին մենք ուժ ենք» հնչել կարգախոսով և աջակցության ներքին համոզմամբ հանցագործության կատարման գնում է այն անձը, որ չէր կարող այն կատարել միայնակ¹⁴:

Հանցանք կատարած անչափահասների շրջանում նկատվում է բարոյական և իրավական գիտակցության վառ արտահայտված դեֆորմացիա, որը կարող է ունենալ արտահայտման տարբեր աստիճան՝ չիմացությունից մինչև բարոյական և իրավական նիհիլիզմ¹⁵:

Իրավագիտակցությունը վարքագծի իրավական իմաստով կարևոր կարգավորիչ է և օգնում է տարանջատել իրավաչափ և հակաիրավական արարքները:

Դրա հետ մեկտեղ, իրավագիտակցության ցածր մակարդակը հաճախ նպաստում է անչափահասի կողմից դեպի «հանցավոր» միկրոմիջավայրի նորմեր կողմնորոշվելուն:

Ի. Ի. Կարպեցի և Ա. Ռ. Ռատինովի կարծիքով, դեռահասների հանցագործություններն առաջին հերթին պայմանավորված է իրավագիտակցության թերություններով և դրա խնդիրներով կամ դեռահասների ինֆանտիլությամբ¹⁶: Դրան հակառակ՝ Ա. Ի. Դոլգովան գտնում է, որ «չի կարելի բացարձակացնել իրավագիտակցության դերը հանցավոր վարքագծի գենեզիսում և ենթադրել, որ բոլոր հանցագործությունները կապված են իրավագիտակցության թերությունների հետ»¹⁷: Կիսելով Դոլգովայի կարծիքը և ուսումնասիրելով պրակտիկան՝ գտնում ենք, որ իրավագիտակցության թերությունները ազդում են անչափահասի հանցավոր վարքագծի վրա, բայց ոչ միանշանակ: Հանդիպում են դեպքեր, երբ անչափահասը գիտակցում է, որ գործությունը քրեորեն պատժելի արարք է, բայց միևնույն է՝ այն կատարում է «խիզախության» կամ «ընկերության» զգացումից նվելով: Եվ հակառակը, անչափահասը չիմանալով քրեաիրավական նորմերը՝ ընդունում է մի շարք արարքների կատարման անթույլատրելիությունը, քանի որ դրանք հակասում են բարոյականության նորմերին: Հետևաբար, այստեղ չենք կարող թերագնահատել բարոյական գիտակցության դերը: Եվ այդ տեսանկյունից, որպես կանոն, անչափահաս հանցանք կատարած անձանց համար ամենակարևորն իրենց շրջապատի հետաքրքրություններն են, ձգտելով հեղինակության հասնել ցանկացած գնով: Դրա հետ մեկտեղ կյանքի համար կարևոր նպատակները փոխարինվում են իրենց խմբում թոպեական հաճույքի և հարմարավետության հասնելու հետ:

Այսպիսով՝ խմբի կազմում հանցանք

կատարած անչափահասների իրավագիտակցության մակարդակը ցածր է: Հանցագործություններ կատարելիս նրանք անպատժելիության հույս ունեն, քանի որ թեթևամտորեն են վերաբերվում ձերբակալվելու հավանականությանը: Այդ է վկայում խմբի կազմում հանցանք կատարած և դատապարտված անչափահասների շրջանում մեր կողմից անցկացված հարցման արդյունքների վերլուծությունը: Այսպես՝ հարցվածների միայն 7.3%-ն է նախքան հանցանք կատարելը մտածել հնարավոր պատժի մասին, սակայն մտածել են հնարավոր կլինի խուսափելու պատասխանատվությունից, իսկ 92.7%-ը նույնիսկ չի էլ մտածել հնարավոր պատասխանատվության և պատժի մասին: Այս անձանց մոտ իրավական կուլտուրան գտնվում է ցածր մակարդակում, ինչը պայմանավորված է ինչպես ոչ լիարժեք կրթությամբ, որն արտահայտվում է իրենց գործողությունների հետևանքների վերլուծության, այնպես էլ արդարացի պատիժ կրած անձանց ակնառու օրինակների բացակայությամբ, ինչն էլ իր հերթին հանգեցնում է անպատժելիության պատրանքի ստեղծմանը:

Ամփոփելով ուսումնասիրման արդյունքները, պետք է նշենք, որ անձի բարոյաև գեղարվեստական հատկանիշների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս հասկանալու կոնկրետ արարքների (այդ թվում և հակաիրավական բնույթի) մոլիչ ուժը: Իսկ անչափահասների խմբային հանցավորության կանխարգելման խնդիրների լուծման համար կարևոր է աճող սերնդի զարգացման օրինաչափությունների և միտումների բազմակողմանի ուսումնասիրությունները, որոնց արդյունքների հիման վրա մշակված ծրագրերը և միջոցառումները միայն կարող են հայտնաբերել և չեզոքացնել անչափահասների հակաիրավական վարքագիծը պայմանավորող քրեածին գործոնները:

- ¹ Տե՛ս Տրուչկով Ն.Ա., Криминология и проблема личности преступника // Теоретические проблемы учения о личности преступника, М., 1979, էջ 7:
- ² Տե՛ս Чеченов Амур Муаедович, Характеристика личности членов организованных преступных групп// Теория и практика общественного развития, 2015, № 19, էջ 101-103:
- ³ Տե՛ս Криминология: учебник для вузов /под ред. В.Д. Малкова. 2-е изд., перер. и доп. М., 2006, էջ 82:
- ⁴ Տե՛ս Терентьева В.А. Нравственно-психологическая характеристика личности несовершеннолетнего преступника как основание освобождения от уголовного наказания // Вестник Кемеровского государственного университета 2015 N 4 (64) Т.2, էջ 245-248:
- ⁵ Տե՛ս Казакова М.В., Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых в сфере оказания автотранспортных услуг : дис. ... канд. юрид. наук, М., 2007, էջ 73:
- ⁶ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ստտիկանության կրթահամալիրում ստացված ՀՀ դատական դեպարտամենտի 24.06.2016 թ.-ի Ե-4102 գրությամբ տրամադրված 2010-2015 թվականների քրեական գործերի ցանկի հիման վրա՝ www.datalex.am կայքից վերցրած փորձառնական նյութերի տվյալների ուսումնասիրությամբ:
- ⁷ Տե՛ս Харчев А. Г., Брак и семья в СССР, М., 1979, էջ 294:
- ⁸ Տե՛ս Самиулина Я.В., Семейное неблагополучие как причина преступности несовершеннолетних //Юридический аналитический журнал, 2005, № 4, էջ 39:
- ⁹ Տե՛ս Стаменов С.К., Нравственно-психологический облик несовершеннолетних правонарушителей и их социально-психологический статус в микросреде : автореф. дис. ... канд. психолог, наук, -М., 1979, էջ 16:
- ¹⁰ Տե՛ս Прокументов Л. М., Групповая преступность несовершеннолетних и основные направления ее предупреждения / Л. М. Прокументов.– Томск: Изд-во ТГПУ, 2001, էջ 113:
- ¹¹ ՀՀ ստտիկանության ԱԳԲ-ում հարցում ենք անցկացրել պրոֆիլակտիկ հաշվառման մեջ գտնվող խմբերի կազմում հանցանք կատարած անչափահասների շրջանում:
- ¹² Տե՛ս Игошев К.Е., Опыт социально-психологического анализа личности несовершеннолетних правонарушителей, М, 1967, էջ 75:
- ¹³ Տե՛ս Короленко И.И., Криминологическая характеристика и профилактика преступлений, совершаемых несовершеннолетними, оставшимися без попечения родителей: дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.08, Ростов-на-Дону, 1999, էջ 57:
- ¹⁴ Տե՛ս Терехова О.Н., Групповая преступность несовершеннолетних и ее предупреждение подразделениями по делам несовершеннолетних органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08, Красноярск, 2005, էջ 50:
- ¹⁵ Տե՛ս Курганов С.И., Теоретические вопросы изучения личности преступника // Личность преступника и предупреждение преступлений: Сборник научных трудов, М.: ВНИИ МВД СССР, 1987, էջ 26-34:
- ¹⁶ Տե՛ս Карпец И. И., Рагинов А.Р., Правосознание и причины преступности // Сов. гос-во и право, 1969, N 1-2, էջ 50:
- ¹⁷ Տե՛ս Долгова А.И., Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних, М., 1981, էջ 74:

RESUME - РЕЗЮМЕ

THE SPECIFICS OF CHARACTERISTICS OF JUVENILES WHO COMMITTED A CRIME IN A GROUP (BY MORAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES)

Hripsime Khachatryan

*Senior lecturer at Police Academy of Police Educational Complex of RA,
Department of Law, Chair of Criminal
Law and Criminology, Police Major*

The article is devoted to the study of moral and psychological features of criminological characteristics of juvenile who committed a crime in a group. The results of study of criminal cases from 2010 to 2015, as well as the analysis of interview among juveniles who committed a crime in a group and are being registered in a preventive accounting have been presented in the article. The study of person's moral and psychological features has provided opportunity to find out the motivation of his/her behavior, including unlawful one.

Keywords: *juvenile who committed a crime in a group, moral and psychological characteristics, inferior family, socialization process, an informal group.*

ОСОБЕННОСТИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ, СОВЕРШИВШИХ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СОСТАВЕ ГРУППЫ (МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

Рипсима Хачатрян

Старший преподаватель кафедры уголовного права и криминологии юридического факультета, Образовательного комплекса полиции РА, майор полиции, Соискатель кафедры уголовного права ЕГУ

Статья посвящена изучению морально-психологической характеристики несовершеннолетних, совершивших преступления в составе группы. В статье представлены результаты анализа уголовных дел за 2010-2015 гг., а также результаты опроса несовершеннолетних, находящихся на профилактическом учёте в подразделениях по делам несовершеннолетних. Изучение морально-психологической характеристики личности даёт возможность понять причины совершения несовершеннолетними конкретных действий, в том числе противоправного характера.

Ключевые слова: *совершивший преступление в составе группы несовершеннолетних, морально психологический характер, неполноценная семья, процесс социализации, неформальная группа.*

Բանալի բառեր - *խմբի կազմում հանցանք կատարած անչափախառ, բարոյաև հոգեբանական ընտրազիր, ոչ լիարժեք ընդհանր, սոցիալականացման գործընթաց, ոչ ֆորմալ խումբ:*

ՄԵՊՏԵՍԵՐԲԵՐ - ՀՈՄՍԵՆՍԵՐԲԵՐ 2018 9 - 10 (231-232)

ԴԱՏԱՎՈՐ
Իշխանություն